

Kšicová, Danuše

K.D. Balmont a česká poezie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1981, vol. 30, iss. D28, pp. [39]-52

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108136>

Access Date: 29. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DANUŠE KŠICOVÁ

K. D. BALMONT A ČESKÁ POEZIE

Konstantin Dmitrijevič Balmont (1867—1942), král ruských básníků začátku 20. století,¹ představitel první generace ruských symbolistů, mistrný hudebník verše, je šíří své tvorby i svým básnickým naturelem velmi blízký Jaroslavu Vrchlickému, jehož později pro ruské čtenáře překladatelsky objevoval.² Stejně jako on tvořil přímo živelně, jeho poezie je nabitá obdobnou vitalitou, přecházející až do všeobjímajícího panteismu. Podobně jako Vrchlický, čerpal i Balmont básnické podněty z celé světové literatury. Na rozdíl od svého staršího českého kolegy, tíhnoucího hlavně k Itálii a Francii, projezdil doslova celý svět a ve svém polyglotickém zápalu předčil i Gribojedova. Jeho překlady tvoří — podobně jako u Vrchlického — celou knihovnu. K překladům z literatur západních i orientálních přibyla ve dvacátých a třicátých letech, kdy Balmont žil v emigraci ve Francii, řada tlumočení z literatur slovanských. K jeho zájmu o jihoslovanské a západoslovanské literatury přispěly koncem dvacátých let i jeho přednáškové cesty do Polska, Československa, Litvy, Jugoslávie a Bulharska. Osobních kontaktů, jež při této příležitosti navazoval, využíval k získávání básnických textů, z nichž poté překládal. Překlady byly ostatně v této době, kdy tvořil čím dál tím méně, podstatným zdrojem jeho příjmů.

Z české poezie Balmont překládal kromě Vrchlického řadu dalších básníků. Svědčí o tom jak ukázky, jimiž prokládal svou pražskou přednášku při návštěvě Prahy v červnu r. 1927,³ tak jeho překlady otištěné v ruském časopise Volja Rossii pod názvem *Ukázky z české poezie (Obrazcy češskoj poezii)*.⁴ Balmont tuto miniantologii uvedl krátkým zamyšlením nad českou

¹ Srov. *Весы* 1907, № 9, 69.

² Výsledkem je sborník jeho překladů Ярослав Врхлицкий, *Избранные стихи*, перевод с чешского К. Д. Бальмонта, Изд. Славянской библиотеки Министерства иностранных дел, Прага 1928. Balmontovými překlady z Vrchlického jsem se zabývala již dříve (*Balmontovy překlady Jaroslava Vrchlického*, *Slavia* 1978, 411 až 418), proto zde o nich podrobně hovořit nebudu.

³ Srov. pochvalné ohlasy Balmontovy pražské přednášky v dobovém tisku, např. v čl. *Balmontův případ*, *Národní osvobození* 22. 6. 1927, č. 171, 3. Za bibliografické údaje citované zde i dále vděčím bibliografickému oddělení Ústavu pro českou a světovou literaturu při ČSAV v Praze.

⁴ К. Бальмонт, *Образцы чешской поэзии*, Воля России, Прага 1927, № 4, 29—44. *Časopis Volja Rossii* vycházel v Praze v letech 1922—1932.

poezii, kterou ruský čtenář téměř nezná, podobně jako básnictví Jihoslovanů. Na rozdíl od polské lyriky, přitahující ruského čtenáře především svým duchem vzpoury, působí česká poezie podle jeho názoru jako výraz duše rodné země, jejích polí, luhů a hájů. Za zakladatele moderního českého básnictví pokládá K. H. Máchu, jenž za svůj krátký život vytvořil předpoklady k tvorbě Jaroslava Vrchlického, Antonína Sovy, Otokara Březiny aj. Balmont se vyznává, že v celé světové literatuře nenašel tak pronikavý výraz lásky k zemi, jaký vložil Mácha do úst mladého vězně — „strašného lesů pána“. Apostrofa oblaků, které mají být posly duše, připomíná mu lyrický cestopis nejlepšího staroindického básníka Kálidáse Oblak poslem, který ovšem v době vzniku Máchova *Máje* nebyl v Evropě ještě znám. Evokuje i Lermontovovu báseň *Oblaka*. Máchova poéma dokazuje podle Balmonta vysokou úroveň tehdejšího českého básnictví. Balmont si cení i díla Vrchlického, Sovy a Březiny. Zvláště vyzvedá dílo zesnulého Jiřího Wolkra, jenž se nedožil ani věku Shelleyho a Novalise, a přesto dovedl vyjádřit plně psychiku lidské duše a tajemství přírody. Z Balmontova úvodu je zřejmé, že se chystal v příštích dvou třech letech vytvořit obsáhlou antologii české poezie 19. a 20. století. O stejném záměru píše v téže době Evženu Ljackému.⁵ Výsledkem byl zřejmě sborník Balmontových esejů a překladů *Duše Čech*, zaslaný počátkem třicátých let ministerstvu zahraničí v Praze. Přes veškeré Balmontovo úsilí⁶ však k jeho otištění nedošlo. Rovněž jeho rukopis je dodnes neznámý. Pouze v Balmontově korespondenci s Macharem⁷ se dochoval stručný obsah publikace s podtitulem *Črty a překlady*. Podobně jako v citované antologii, začíná Balmont i ve sborníku *Duše Čech* po stejnojmenném úvodu úryvkem z Máchova *Máje*. Poté následuje vždy esej o každém z překládaných básníků, provázený třemi čtyřmi básněmi. Kromě Vrchlického básně *Amarus* jsou sem zařazeny jiné ukázky než ty, které vešly do citované antologie. Zato výběr básníků je obdobný: J. Vrchlický, O. Březina, A. Sova, J. Rokyta. O P. Bezručovi, K. Tomanovi, A. Theerovi a J. Wolkrovi jsou zde jen eseje, provázené básnickými ukázkami. Navíc obsahuje knížka charakteristiky autorů, kteří psali o Rusku — V. Vaňka, R. Medka, Fr. Kubky, J. Peříška, R. Švarcové — a pojednání o anglickém autorovi Paulu Selverovi, nazvané *Angličan o Česích a Rusech*. Je dnes těžko odhadnout, proč zůstala publikace neotištěna. Buď se její rukopis skutečně ztratil, anebo o tom rozhodly důvody jiné. O nějaké zaujetí České akademie věd a umění vůči Balmontovi nemohlo však zřejmě jít, protože ho v r. 1930 jmenovala svým členem korespondentem⁸ a v průběhu několika dalších let mu zasílala publikace českých básníků, o něž si napsal.⁹

⁵ Srov. Balmontův dopis Ljackému z 18. 10. 1927 (uložen v literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze — dále LA PNP), kde píše, že hodně pokročil v přípravě sborníku *Čeští básníci 19. a začátku 20. století*. In: Milena Vinařová, *Dopisy Konstantina Balmonta I. S. Macharovi z let 1933–1934*, Literární archiv 7, 1972, 95–114.

⁶ Srov. Balmontův ruský psaný dopis J. S. Macharovi z 11. 8. 1934, v němž básník píše, že publikace bude buď na ministerstvu zahraničí, nebo u dr. K. Kramáře. V předchozím francouzsky psaném dopise ze 24. 1. 1934 si stěžuje, že sborník *Duše Čechů* zřejmě leží v Akademii a průtahy s jeho otištěním pocituje jako smrtelnou urážku. In: M. Vinařová, c. d.

⁷ M. Vinařová, c. d. 100–101.

Kromě citovaných slov samého básníka v jeho korespondenci svědčí o tom, že se Balmont českou literaturou zabýval intenzivně ještě před svou návštěvou Prahy, komentáře českého tisku o jeho pařížské přednáškové a publikační činnosti. Dne 6. dubna 1927 referuje *Nový večerník*, že „ruský básník-filozof a cestovatel Balmont“ přednášel v Ústavu pro slovanská studia v Paříži na téma *Česká poezie a Rusko*.¹⁰ Ve své pražské přednášce pořádané Penklubem, který ho pozval, ukázal, že má přehled o české literatuře od středověku až po současnost. Československo nazývá „hrdinskou zemí Jana Husa a Chelčického a zemí tvůrčích géníů — hvězdných básníků Vrchlického a Březiny“.¹¹ Cituje z Husova dopisu, psaného 10. 6. 1415 v kostnickém žaláři, a hledá analogie mezi jeho učením a filozofií L. N. Tolstého a Dostojevského. V *Mudrosloví* F. L. Čelakovského ho zaujaly překlady litevských písní. V jeho *Ohlasech písní ruských* vidí obdobu téhož zaujetí ruským folklórem, jaké je charakteristické pro ruské slavjanofily Chomjakova, Kirejevského a bratry Aksakovovy. Máchu charakterizuje jako úsvit české poezie, kdy se česká literatura vyrovnává ostatní Evropě a kdy začíná český jazyk znít ušlechtilé. Vidí v tom analogii s Puškinem, který — stejně jako Mácha — napsal *Cikány*. *Máj* označuje za geniální dílo. Podobně jako v citované předmluvě k antologii z české poezie, upozorňuje na myšlenkové paralely v poezii staroindické a v díle Lermontovově. Vrchlického, Březinu a Sovu pokládá za obdobu polské trojice Mickiewicz, Słowacki, Krasiński nebo trojice ruské Puškin, Baratynskij, Lermontov. O Vrchlickém se zde vyjadřuje se stejným nadšením jako v jiných svých projevech: „Slunečním světlem je zalito celé dílo Vrchlického. Jako nejlepší kniha Kasprowicze *Księga ubogich*, tento jasan tatranský, plný šumu větrů, tak i Vrchlického dílo rostlo ve znamení Slunce. Znáte jeho gazel o Slunci! A stejně zbožnění Slunce vidíte i v nejkrásnější jeho sestině *Večer*, kde se vyrovnává provençalským trubadúřům Dantemu a Petrarkovi.“ Za největší představitele současného českého básnictví pokládá básníka imprese a hudby Sovu a „básníka lidské myšlenky, jasnovidného šamana, bratra Novalisova, Shelleyho a Mallarméa“, Březinu. Březinovu báseň *Vino silných* charakterizuje jako polnici dobyvatelů, troubu andělskou, volající k úsvitu národ.

Dokladem toho, že se Balmont zabýval českou poezií intenzivně i po svém návratu z Prahy do Paříže, je novinová zpráva z listopadu téhož roku,¹² uvádějící, že Balmont začal vydávat v pařížském deníku *Poslednije novosti* pod titulem *Češi o Rusku* sérii článků, které chtějí široce obsáhnout líčení dojmů z pobytu v Rusku v nové české literatuře. První článek se týkal Rudolfa Medka a jeho tvorby na ruská témata. Do tohoto okruhu spadá zřejmě i Balmontův esej o sbírce Františka Kubky *Hvězda králů* (Praha 1925). Studie nese též název *Češi o Rusku* a obsahuje překlady Kubkových básní, jež jsou jakýmsi lyrickým komentářem jeho sibiřsko-in-

⁸ Srov. komentáře soudobého českého tisku: *Národní osvobození* 17. 10. 1930. č. 286, 5.

⁹ M. Vinařová, c. d.

¹⁰ *Ruský básník-filozof a cestovatel Balmont* [..], *Nový večerník* 6, 1927, č. 80, 4.

¹¹ K. D. Balmont, *Česká poezie a slovanská duše*, *Národní osvobození* 26. 6. 1927, č. 175, 13.

¹² *Čechové o Rusku*, *Právo lidu* 3. 11. 1927, č. 260, 5.

dické anabaze. U nás byla studie otištěna až ke stoletému výročí Balmontova narození spolu s ostatními materiály, vztahujícími se k Fr. Kubkovi.¹³ Jak píše Kubka ve svých vzpomínkách, jimiž studii uvádí, seznámil se s Balmontem a jeho paní v Julišově hotelu (dnešní Leninovo muzeum), kde tehdy ruský básník bydlel. Kubka, jenž o Balmontovi psal nadšeně již ve svých *Básnících revolučního Ruska*,¹⁴ reagoval na Balmontovu pražskou návštěvu pozdravným *Přítipkem* v Národním osvobození.¹⁵ Balmontův článek věnovaný Kubkovi je psán obdobně lyricky patetickým stylem jako všechny jeho črty o české literatuře,¹⁶ v nichž je důraz kladen spíše na překlady básnických ukázek než na vlastní komentář. Balmont píše o Kubkovi jako o jednom z nejpozoruhodnějších představitelů mladé české literatury. Jeho přírodní a milostné verše mu připomínají japonské malířství, což pokládá za výsledek básníkova osobního poznání Asie, plné pohádkových mýtů. Z týchž podnětů vznikla i Kubkova poéma *Konec Anabaze*, věnovaná Josefu Koptovi jako autorovi *Třetí rotě*. Patří k přednostem Balmonta jako překladatele, že je ve svém výběru textů kritičtější než ve svých komentářích. Nevybírání si proto značně popisnou poému, nýbrž básně lyrické, v nichž se Kubkův talent projevil nejvýrazněji.¹⁷

Další Balmontův esej o české literatuře obsahuje jeho korespondence s J. S. Macharem z let 1933—1934, vydaná r. 1972 Milenou Vinařovou.¹⁸ Ve zkrácené podobě byl článek uveřejněn 24. 1. 1935 pod názvem *I. S. Machar* v pařížském deníku *Poslednije novosti*.¹⁹ Převážně epická tvorba Macharova byla Balmontovi zřejmě dosti vzdálená. Jeho knížka *Duše Čech* ji proto neobsahuje. Že Machara začal ve třicátých letech překládat a že o něm psal, to je spíše výrazem Balmontovy vděčnosti stejně slovansky orientovanému českému básníkovi, jehož prostřednictvím získával nezbytné podklady pro svou překladatelskou činnost.²⁰ Podnětem k celé kores-

¹³ Вадим Морковин (Praha), *Бальмонтские страницы*, Československá rusistika 12, 1967, č. 1, 29—34. Jsou zde otištěny vzpomínky Fr. Kubky na setkání s Balmontem v Praze r. 1927, provázené jeho překladem Balmontova básnického extempore, věnovaného krásné Češce, a Balmontovým čtyřverším, určeným manželům Kubkovým. Za dvěma kratičkými Balmontovými dopisy Fr. Kubkovi následuje esej *Čechi o Rossii*, provázený Balmontovými překlady.

¹⁴ Fr. Kubka, *Básníci revolučního Ruska*, Praha 1924, 9n.

¹⁵ Fr. Kubka, *Přítipky (K. D. Balmontovi k šedesátce, která ho 17. t. m. zastihla v Praze)*, Národní osvobození 19. 6. 1927, 5.

¹⁶ Srov. Balmontův článek o Vrchlickém *Праздник сердца, Последние новости*, Париж 14. 1. 1926, jenž je provázen překlady šesti básní Vrchlického. Srov. D. Kšicová, *Balmontovy překlady Vrchlického*.

¹⁷ V úplnosti je zde přeloženo pět básní: *Singapur (Сингапур)*, *V Indickém moři (В Индийском море)*, *Vím, kdo jsi (Я знаю, кто ты)*, *Stal jsem se zemí (Я стал землей)*. Bez názvu jsou uvedeny citace z básní *Barbarská ústa* (první sloka) a z básně *Ty* (předposlední sloka).

¹⁸ К. Бальмонт, *Поэзия действия*, datováno: 19 ноября 1934. In: M. Vinařová, c. d., 104—108.

¹⁹ Konfrontaci obou textů provedla M. Vinařová tamtéž. V pařížském deníku *Poslednije novosti*, vydávaném P. N. Miljukovem, Balmont za svého pobytu ve Francii publikoval nejčastěji.

²⁰ Srov. Balmontovy dopisy Macharovi z 24. 1. 1934, kde děkuje za *Básnické spisy O Březiny* (vydané r. 1928), a dopis z 16. 7. 1934, vyjadřující poděkování za zásilku šesti knih a prosbu o zaslání *Babičky* a *Pohorské vesnice*. Takové dopisy provázejí obvykle jeho překlady Macharových básní. Např. u dopisu z 16. 7. 1934 je přiložen překlad Macharových *Skytů* z 19. 3. 1934, u dopisu z 28. 10. 1934 je překlad básně *Borodino*. In: M. Vinařová, c. d.

pondenci byla zřejmě skutečnost, že Machar byl v té době předsedou literární sekce ČAVU, kde by byl Balmont rád vydal svou *Duši Čech*. Tuto okolnost také Balmont připomíná hned v úvodu svého článku *Poezie činu*. Zdůrazňuje především slovanskou a českou orientaci básníka, jenž téhož roku dosáhl sedmdesáti let. Začíná velmi výstižně přeloženým citátem z jeho lyriky (*Voda těkučaja*), zdůrazňuje však, že Macharova múza je „přísná Sibyla“. Zaujala jej hlavně historická témata v Macharově tvorbě. Vkládá proto do své črty překlady jeho básní *Chelčický po bitvě u Lipan* a *Skytové*. Tato báseň v něm rozeznává jeho typické všeslovanství: „в этих скифах русский и серб, поляк и болгарин, так же, как воскресивший их чех, почувствует свой родной славянский народ, самого себя [...]“²¹ Samostatně jsou v tomtož materiálu otisknuty ještě překlady Macharových básní *Borodino* a *Sláva Slovanům*.²² Jak konstatovala M. Vinařová, šly tyto opožděné Balmontovy překlady z Machara již mimo vývoj tehdejší české poezie a jsou spíše zajímavým dokladem toho, že i z jeho tvorby Balmont vybíral témata, jež mu jako ruskému básníkovi byla blízká.

Podobných materiálů z Balmontovy neotisknuté pozůstalosti je zřejmě ještě roztroušeno více v různých fondech, např. Emanuela z Lešehradu, N. V. Zareckého, Fr. Kubky²³ nebo v korespondenci Balmonta s E. Ljacakým.²⁴ Je úkolem československých badatelů, aby je postupně zveřejňovali.

Jak je zřejmé z Balmontova výběru i ze způsobu jeho překladu, byli mu blízcí autoři romantické a neoromantické orientace, ale i představitelé nejmladší básnické generace. Spojníci v těchto často dosti odlišných básnických typech byly projevy vitalismu, které Balmont dovedl s neomylnou intuící nalézt i tam, kde jsou tak málo znatelné, jak je tomu v díle Březinově. Jde dokonce tak daleko, že je schopen básnický text zcela balmontovsky přestylizovat, jak to učinil v překladu závěrečné sloky Březinovy básně *Nálada*, kterou zkrátil o dva verše, nevyhovující jeho vitalistické koncepci, a stylisticky posunul do zcela jiné roviny.²⁵ Jako všichni velcí lyrikové, hledal i Balmont v okolním světě včetně poezie obraz své vlastní duše. Proto vybírá z Máchova *Máje* právě onen proslulý třetí zpěv, v jehož vášnivém vyznání lásky k rodné půdě byl již dávno označen vztah k přírodě jako k „matce zemi“,²⁶ který na Balmonta v jeho francouzské izolaci doléhal tak tíživě, že se stal leitmotivem většiny melancholických próz jeho sborníku *Kde je můj dům*.²⁷ To je také důvod, že se u Vrchlic-

²¹ M. Vinařová, c. d., 107. *Хельчицки после битвы у Липан (1434)*, c. d., 105 až 106, ze sb. *Svědomitím věků V, Apoštolové; Скифы*, c. d., 107–108, ze sb. *Svědomitím věků I, V září helénské slunce*.

²² *Бородино*, c. d., 103–104, ze sb. *Svědomitím věků VII, Оп. Слава славянам*, c. d., 109–110.

²³ In: LA PNP.

²⁴ In: LA PNP.

²⁵ Balmont vynechává poslední dva verše, které jeho vitalistické koncepci nevyhovují:

Květ slunce přezrálý do bílých žárů zvald,
v šer haluzí se třás, a modrým listím padal
v tich apatických němém vyslání, v mechu
se rozdoutnal a lázní tajemného dechu
mne mládou kolébal, jak pod vlnami
krev z otevřených žil by tíše řinula mí.

(O. Březina, *Nálada*, sb. *Svitání na západě*. In: *Básnické spisy, Čs. spis.*, Praha 1975, s. 75.)

kého zaměřuje na ty části jeho tvorby, v nichž je blízký i současnému čtenáři. Takovéto pojetí je ostatně zcela běžné v polské literární vědě, kde je Vrchlický již od devadesátých let tradičně chápán jako součást nebo předehra České moderny.²⁸ Balmontův výbor z Vrchlického je proto koncipován obdobně jako většina Balmontových sbírek z té doby. Svou pantheistickou naturfilozofií připomíná jednu z nejlepších Balmontových sbírek z počátku dvacátých let, *Sonety slunce, medu a luny*.

Jako kompozičně promyšlený celek působí i cyklus veršů *Ukázky z české poezie*. Po úryvku z třetího zpěvu *Máje* následují dvě melancholické básně Vrchlického, které Balmont nazval *Grusť* a *Celý děň*,²⁹ organicky navazující na kontrast násilné smrti a nádhery jarní přírody, tak mistrně vyjádřený Máchou. Za nimi následuje jako záměrný kontrapunkt Vrchlického legenda *Amarus*. I ona je Máchovi blízká konfrontací lásky, kvetoucí přírody a smrti, a dokonce i oním sepětím země-matky, které je zde vyjádřeno romantickou alegorií smrti starého mnicha na hrobě matky, již nikdy nepoznal, kde však teprve den před svou smrtí začal vnímat krásu tohoto světa. Tento protiklad života, slunce a smrti nebo jejího bratra stesku tvoří leitmotiv celé Balmontovy antologie. Na legendu *Amarus* navazuje alegorie Jana Rokyty *Odpuštění (Otpuščenie)*,³⁰ jež svou symbolickou ztraceného slunce a lásky a pokory, toužící po odpuštění, odpovídá Balmontovým intencím. Svým steskem nenávratně prchajícího času na ni logicky navazuje stěžejní báseň Sovovy sbírky *Ještě jednou se vrátíme (My ještě vozvratimsja)*. Do tohoto sledu symbolistní poezie mezi Antonína Sovu a Otokara Březinu zapadá kupodivu zcela organicky Bezručova sociálně vzpurná báseň *Horník (Rudokop)*. Balmont se jejím prostřednictvím

Цвет солнца, переарев, до белизны доглед,
и в голубой листве нашел себе предел,
и в обессиленьи бесстрастия немого,
как царь вдыхал я жар дыханья огневого.

(Báseň byla otištěna jako příloha ke korespondenci s J. S. Macharem. In: M. Vlnářová, c. d., 111.)

²⁸ *Symbol země u K. H. Máchy*, Václav Petr, Praha 1944, 23–24. *Čas, věčnost a časovost v Máchově díle*, in: *Realita slova Máchova*, Praha 1967, 183–207.

²⁷ *Где мой дом*, Ппрара 1924. Ve zkráceném českém překladu A. Kurze, *Kde je můj dům*, Praha 1927.

²⁸ Józef Magnuszewski, *Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu 19- i na początku 20 wieku*, Wrocław 1951. Týž, *Modernizm polski i czeski w perspektywie porównawczej*, Miesięcznik literacki 1970, č. 11, 53–54. Zdzisław Niedziela, *Rola „Moderni revue“ w kształtowaniu nowej świadomości estetycznej w Czechach*, in: *Modernizm w literaturach słowiańskich (zachodnich i południowych)*, Prace krakowskiego ośrodka slawistycznego poświęcone VII MKS, Warszawa 1973, 29.

²⁹ Jde o překlad dvou básní z cyklu *Serenády melancholické*: č. X, *Smutek!* z *ňader nočních viol*; č. XXVI, *Celý den jsme spolu byli* ze sb. *Hudba v duši*. Jsou zařazeny i do Balmontova knižního vydání Vrchlického.

³⁰ Jan Rokyta (vl. jm. Adolf Cerný, 1864–1952) je jediným méně významným básníkem antologie. Jeho zařazení bylo zřejmě výsledkem osobního přátelství s tímto dlouholetým redaktorem Slovanského přehledu. A. Cerný také jediný na Balmontovu antologii upozornil v tisku. (Srov. C., *Balmontovy překlady z české poezie*, Slovanský přehled 19, 1927, 639–640). J. Rokyta je také autorem úvodní studie k Balmontovým překladům z Vrchlického: Ян Рокита, *Ярослав Врхлицкий (Несколько вступительных слов)*, Я. Врхлицкий, *Избранные стихи*, 5–14.

vrátil do svého odbojného mládí, kdy byl nucen jako gymnazista za účast v revolučním hnutí přestoupit ze Šuje do gymnázia ve Vladimíru, kde měl nad ním půldruhého roku dozor český učitel řečtiny Sedlák, v jehož bytě musel od r. 1884 bydlet.³¹ Balmont je Bezručovi blízký i svými odbojnými verši, za něž musil v průběhu celé Stolypinské reakce nuceně žít v zahraničí. Zde vydal svou sbírku *Písně mstitele* (Paříž 1907). Teprve po amnestii v r. 1913 se vrátil z Paříže opět do Moskvy. Do daného kontextu básen zapadá svou osudovou bezútešností i svou symbolikou temného podzemí a „božího slunce“, onoho nezbytného kontrapunktu vzpoury a věčného Balmontova průvodce. Z O. Březiny Balmont vybral dvě básně: *Pohled smrti* (*Vzgljad smerti*, sb. *Tajemné dálky*) a *Bratrství věřících* (*Bratstvo verjaščich*, sb. *Větry od pólů*), jež ve svém kontrastu odpovídají onomu v té době proslulému Nietzscheovu členění veškeré kultury na princip apollinský, představovaný zde přízračným pesimismem básně první, a na princip dionýsovský,³² tak mocně vyjádřený vitalismem *Bratrství věřících*. A v tomtéž nietzscheovském protikladném vidění světa pokračuje i další výběr. Na Březinu navazuje Balmont úvodní básní z Tomanových *Slunečních hodin* (*Solněčnyje časy*). S jejich melancholicky dobovým výrazem dávného solárního kultu koresponduje soubor tří impresionistických básní Otakara Theera, uvozený věčným básnickým kontrastem slunce (*Měsíčná noc — Lunnaja noč*, sb. *Úzkosti a naděje*), za nímž následuje vitalistické ztotožnění se symbolisticky koncipovaným živlem větru (*Vitr — Větěr*, táž sb.) a mistrná van goghovská alegorie slunečního léta (*Léto v zlatě — Leto v zolotě*, sb. *Výpravy k já*). Jak bylo zřejmé již z Balmontova poetického úvodu, cenil si nesmírně talentu Wolkrova. Čtyřmi ukázkami z jeho tvorby proto svou antologii uzavírá. I z Wolkra vybírá nejcharakterističtější a současně sobě nejbližší verše. Začíná *Jitřní písní* (*Ranněje utro*, sb. *Jinošské verše*) a pokračuje absolutním ztotožněním básníka s přírodou, připomínajícím poetická plátna naivistů — básní *Pokora* (*Smirenije*, sb. *Host do domu*). Z nebe v kapce rosy je pak už velmi blízko ke ztotožnění slunce s básníkem (*Zně — Žatva*, sb. *Host do domu*), na něž logicky navazuje jeho konečné rozplynutí v zástupech (*Básníku, odejdi — Poet otojdi*, sb. *Host do domu*).

Při svém výběru z české poezie Balmont dbal zásady, kterou ve svém překladatelském mládí vždy nedodržel.³³ překládal jen to, co odpovídalo jeho vlastním básnickým intencím, a proto překládal úspěšně.³⁴ Podobně jako ve svých překladech z Vrchlického užívá metody adaptační. Poměrně adekvátnosti s originálem dosahuje proto, že vychází z celostního zřetel. S neomylnou básnickou intuicí dovede odhadnout, která složka hraje v textu stěžejní úlohu, a tu se pak snaží zachytit s co největší přesností.

³¹ Сров. Вл. Орлов, *Бальмонт, жизнь и поэзия*, in: К. Д. Бальмонт, *Стихотворения*, Сов. писатель, Л. 1969, 15–17.

³² F. Nietzsche, *Zrození tragédie z ducha hudby*, 1872.

³³ Brjusov Balmontovi vytýkal, že vytváří jakési antipřeklady. Сров. jeho dopis ze 17. 5. 1904 redaktorovi nakladatelství Parus P. P. Percovovi. Сров. Е. Г. Эткнд, *Поэтический перевод в истории русской литературы*, in: *Мастера русского стихотворного перевода*, Сов. писатель, Л. 1968, 63.

³⁴ O tom, že Balmont vyjadřoval ve svých překladech především sama sebe, píše Эткнд tamtéž, 62–63.

Jinak překládá poměrně volně — některé části básnické výpovědi emocionálně umocňuje nebo dramatizuje, jindy jim naopak ubírá na síle. Často je mnohomluvnější, takže rozšiřuje počet veršů i slabik, mnohdy porušuje rytmickou či rýmovou strukturu. Tak např. pětistopý jamb Máchova *Máje* nahrazuje jambem šestistopým. Prostý Máchův verš „bílé obláčky dálným nebem plynou“³⁵ rozšiřuje o religiozní přirovnání: „Уходят облачка, как плавная струя, // по небу дальнему плывут, как дым кадил.“³⁶ Jiná místa naopak zkracuje. Tak je tomu např. v jeho překladu následující apostrofy oblaků:

Kudy plynete u dlouhém, *dálném běhu*,
i tam, kde svého naleznete běhu,
tam na své pouti pozdravujte zemi. (s. 47)
Вы, куда ни плыли в далекой той мгле,
Поклонитесь в своем богомольи земле. (s. 31)

Vlastní básnická symbolistická praxe se někdy projevuje stylistickými posuny od konkrétní k abstraktní. Tak je tomu např. s touto přesnou Máchovou lokalizací:

kde v břehu jezera — tam dívku uplakanou (s. 47)
Где гора, где тоска, там, где девушка ждет... (s. 31)

Dobře se Balmontovi zdařilo vystihnout leitmotiv o zemi krásné, zemi milované, i když zde — na rozdíl od originálu, folklóru záměrně vzdálenému — užívá stylizace v duchu ruské lidové slovesnosti:

v šírou tu zemi, zemi jedinou,
v matku svou, v matku svou, krev syna teče po ní. (s. 48)
По любимой его, по родившей его,
Кровь сыновья тут, кровь родная течет. (s. 31)

Podobně jako v překladech z Vrchlického, objevuje se i v jeho tlumočení *Máje* Balmontova záliba v neologických složeninách (sr. „погасший светолук“ místo „vyhaslé světlo z ní“). Některé stylistické posuny však mají své oprávnění. Tak např. závěrečnou apostrofu Vilémovu, která by v blíže nekomentovaném úryvku byla pro nezasvěcené čtenáře nejasná, nahrazuje trojím opakováním milostné výzvy. Z těchto důvodů překládá celou pasáž velmi volně. Závěr třetího zpěvu zní v Balmontově podání takto:

Je pozdní večer — *druhý máj* —
večerní máj — je lásky čas,
hrdlíččin zve ku lásce hlas:
„Viléme! Viléme!! Viléme!!“ (s. 49)

Был поздний вечер — *ясный май*,
Вечерний май — любовный рай,
В нем голос горлицы *плывет*,
К любви — к любви — к любви зовет. (s. 32)

³⁵ *Máj, Báseň od Karla Hyunka Máchy*, Praha 1941, 46. (Dále uvádím dle tohoto vydání jen str. v textu, stejně tak i v jiných případech.)

³⁶ К. Бальмонт, *Образцы чешской поэзии*, Воля России 1927, № 4, 30.

Míra Balmontovy stylizace je tedy v tomto případě značná. Zdá se, že Balmonta přitahovaly především některé lyrické pasáže, jež mu v mnohém připomínaly Lermontova, jak to zdůrazňuje v úvodu. Jako lyrikovi mu právě tato část Máchovy poémy byla nejbližší. To je asi důvod, proč se k překladu celé skladby neodhodlal. Porovnáme-li Balmontovo torzo s překladem soudobým, vyniknou zvláště charakteristické rysy Balmontova stylu. Překlad D. Samojlova je přesnější a věrnější, je jazykově prostší, neboť vychází ze soudobé básnické a překladatelské praxe. Zdá se však, že Balmont má větší cit pro poetické kvality originálu, které *Máj* proslavily. Pro srovnání uvedeme alespoň úryvek z proslulé apostrofy oblak:

Vy, jež dalekosáhlým během svým,
co ramenem tajemným zemi objímáte,
vy hvězdy rozplynuté, stíny modra nebe,
vy truchlenci, již rozsmutnivše sebe,
v tiché se slzy celí rozplýváte,
vás já jsem posly volil mezi všemi. (s. 47)

Самойлов:

Вы, что летите к берегам своим,
Рукою легкой землю обнимая,
Вы, звезды зыбкие, тень синих далей,
Печальники, свидетели печалей,
Вы, плачущие, всем скорбям внимая,
Услышьте просьбу в этот час печальный!³⁷

Бальмонт:

Вы далеко-стремящимся бегом своим,
Как объедем тайным до ложа земли,
Распылившись, как звезды, как тени небес,
На себя распечалившись, летесь вдали,
Выливаетесь в слезы, лишь в них благодать,
Между всех я послами хочу вас избрать. (s. 30)

Balmontovo torzo je v každém případě zajímavou konfrontací ruského symbolismu s českým romantismem. V dějinách ruského překladu české poezie má své čestné místo.

Obdobným způsobem Balmont překládá i české symbolisty Sovu, Březinu nebo básníky se symbolistickou či dekadentní minulostí, jako je Otakar Theer, Jan Rokyta a částečně i Karel Toman. Jestliže jsme uvedli příklad, kdy Balmont Březinu „přetváří“ k svému vlastnímu obrazu, znamená to, že tak překládal vždy. Hned další Březinova báseň *Věčno znova* (*Večno snova*, sb. *Ruce*), uvedená jako příloha k Macharově korespondenci, je přeložena velmi přesně a výstižně, a to jak po stránce rytmičké a rýmové, tak metaforické:

mocná slova harmonická zníti budou v hlahol světů,
předvoj na výpravě duchů v jasné sféry závratí,
a pak s křídly rozpjatými, zastavena ve svém letu,
v bouři času zavěšena, nepohnutě čekati.³⁸

Слово в ладе полновластном прозвучит глаголом мира,
и в духовном ратоборстве встанет строй передовой,
с распростертыми крыльями взлет задержит средь саффира,
в часе, бурю тяжелом, недвижим перед грозой.³⁹

³⁷ K. G. Маха, *Май*, перевод Д. Самойлова, *Избранное*, Гослитиздат, Л. 1960, 54.

³⁸ O. Březina, *Básnické spisy*, Praha 1975, 194.

³⁹ M. Vinařová, c. d., 112.

Zajímavě jsou přeloženy i Březinovy básně zařazené do citované antologie, i když překladatel některé verše poněkud prodlužuje. V takové básni, jako je *Pohled smrti*, v níž se verše i metafory řinou jako řeka, to však básnickou strukturu originálu nenarušuje. Někdy má Balmont tendenci text poněkud archaizovat — tím vytváří slavnostnější styl, než je tomu u Březiny. Srov. závěr citované básně:

a přede mnou chví se, v umdlených rukou mých dní,
zraky tvými rozžatá světla pohřebních pochodní. (s. 39)

А в длани истомной всех дней моих тусклых,
которыми дух мой томим,
Горят погребальные факелы ярко зажженные светом твоим. (s. 39)

Velmi výstižně se podařilo Balmontovi přeložit také iniciační báseň Sovovy stejnojmenné sbírky *Ještě jednou se vrátíme* (*My ještě возвратимся*). I zde však některá místa poněkud dramatizuje, když např. abstraktum nahrazuje konkrétem nebo prosté konstatování lermontovovskými stylizovanou otázkou:

Duše, do níž se zařízly vzpomínky, vyleje v trávu
toľik lyriky kanoucí v pryskyřičných krůpějích⁴⁰

А душа? Память врезалась в ней, изольются смолистые капли,
Запоют, заблестят по траве, (s. 36)

Jako celek však vyznívá Balmontův překlad velmi sovovsky. Za příklad můžeme uvést závěrečné verše:

to všecko v jediné chvíli, na stezce sešerešené
a v hodinu západu, která tak sevře nebohé srdce.

Это все на тропинке темнеющей будет в единственный миг,
В час заката, когда так сжимается больно усталое сердце.

Obdobně výstižně Balmont přeložil i ústřední báseň Tomanovy sbírky *Sluneční hodiny*, v níž dodržuje rytmickou a do jisté míry (v rámci nepravidelností originálu) i rýmovou podobu originálu. Jen latinský verš v závěru básně pokládá za nutné (vzhledem k odlišným kulturním tradicím Ruska) přeložit do ruštiny:

stín času tančí
a recituje vážně nebesům:
Sine sole nihil sum.
Neb vše je maska.⁴¹

Минут летящих мнятся шум,
Как будто тень часов, танцует в них былина,
Вдох: „Sine sole nihil sum“.
Без солнца я ничто. Ведь в мире все — личина. (s. 41)

⁴⁰ Česká poezie. Výbor básní 19. a 20. stol., Čs. spisovatel, Praha 1951, 239.

⁴¹ Karel Toman, *Básně*, Čs. spisovatel, Praha 1977, 73.

Na Balmontových překladech z O. Theera a P. Bezručů si můžeme ověřit, jak ošidně si dovede zahrát s překladateli (a někdy i s teoretiky překladu) rozdílnost v metrické tradici mezi oběma literaturami. Mnoho nestopových jambických českých veršů, jako je Theerova *Měsíčná noc*, či veršů daktylských s občasnými předzážkami (Bezručův *Horník*) zní totiž čtenáři známému ruské prozódie jako jasný amfibrach. Balmont vedený vrozeným básnickým instinktem užil proto v obou případech tohoto metra, čímž se proti tradici ruského verše nijak neprovinil. Teoretikové českého verše se v tomto směru dosud nedohodli⁴² a vzhledem k zarputilé tradici českého jambu a daktylu a téměř úplné absenci amfibrachu se asi ještě dlouho nedohodnou. Spor by mohla rozřešit jedině mladá básnická generace, kdyby v důsledku intenzivního studia ruské versologie začala amfibrachu houfně užívat.

Balmont si s oběma básníky skutečně „pohrál“. Na překladu Theerovy básně *Vítr* se to projevil užíváním církevněslovanských archaismů, jako je imperativ „glagol’!“⁴³, nebo poetických neologismů typu adjektiva „dubravno“, které nalezneme hned v úvodních verších:

Rič, jarní větre! Supěj, hřmi,
tisícem kopyt třeskní!⁴³

Глаголь, весенний ветер, дубравно
Гремил мне топотом копыт. (s. 42)

Závěrečný pasus básně vyznívá v překladu poněkud odlišně než v originálu, vyjadřujícím naprostou determinovanost subjektu. Balmont tuto symbolickou rovinu poněkud stírá a zeslabuje:

pádíme – bratři rodní –
neznáto kat a proč.

И долетим. Каким путем?
И где, мой брат, мы упадем?

Bezručova *Horníka* Balmont přeložil velmi výstižně. Změny, které provádí, jsou rázu čistě formálního (příliš dlouhé verše dělí do dvou kratších). Stylistické posuny jsou celkem nepatrné. K nim patří folklórní stylizace závěrečného verše, která v originálu není. Balmont zde totiž užil opakování předložek a inverze, typické pro ruskou lidovou slovesnost: „Под солнцем, под божьим?“ (s. 38) – srov. Bezručovo: „tam pod božím sluncem?“ Charakteristický začátek Bezručovy básně

Já kopu, já pod zemí kopu,
já balvany jak hada kůži se jiskřící kopu,
pod polskou Ostravou kopu. (s. 308)

⁴² Amfibrach se snažil uplatnit ve své překladatelské praxi představitel věrného překladu Fr. Táborský. Srov. D. Kšicová, *Ruská poezie v díle F. Táborského*, Spisy BU, Brno 1979. Koncem čtyřicátých let jeho oprávněnost hájil v polemice s K. Horálkem Jaroslav Závada právě na materiálu Slezských písní. Srov. Jos. Hrabák, *Úvod do teorie verše*, SPN, Praha 1958, 94. V poslední době se postavil na obhajobu amfibrachu Bedřich Dohnal ve své monografii *Zápas o tvar*, Lidové nakladatelství, Praha 1977, 153–166.

⁴³ Otakar Theer, *Básnické spisy*, Aventinum, Praha 1924, 86.

zní v Balmontově podání takto:

Я копаю, под землею копаю,
Я тяжелые глыбы, как горящего змея,
Как чешуйчатость змея, копаю,
Под польской Остравой копаю. (s. 36)

Balmont však dovedl výborně přeložit i verše vysloveně epické, ať už J. Vrchlického⁴⁵ nebo Macharovy historické obrazy *Borodino*, *Chelčický po bitvě u Lipan* a *Skytové*. Překládá je blankversem, adekvátním originálu, s tím rozdílem, že v jeho podání jsou Macharovy verše zbaveny zbytečných výplní, takže zní obratněji a moderněji. Počet veršů se v jeho podání proto často zkracuje — srov. závěr básně *Borodino*:

Smek císař klobouk. Zase poslal pohled
v tu dálku, kde se ruských těl les černal,
vzpomínka z Herodota blýskla hlavou,
a řek si tiše: „Ano, to jsou Skyti.“⁴⁶

Снял вожь французский шляпу. Быстро глянул
туда, где лес чернел из русских тел,
и с ужасом сказал: „Да, это скифы!“⁴⁷

Stejně výstižně jsou přeloženy i druhé dvě básně.

S velkým pochopením Balmont překládá intimní a přírodní lyriku Františka Kubky, O. Theera a Jiřího Wolkra. Z cyklu veršů Kubkových se mu nejvíce povedly verše, v nichž spatřoval paralelu k japonskému malířství. Tak vyznívá Kubkova báseň *V Indickém moři*:

Na zeleném nekonečnu vod
velké ticho.
Nehybnost.
A žár.⁴⁸

В зеленой бескрайности вод
Великая тишь,
Недвижность.
И зной.⁴⁹

Tematickou ouverturou k veršům Wolkrovým je v Balmontově cyklu *Ukázky z české poezie* Theerova báseň *Léto v zlatě*, jejíž smyslnou barevnost se mu podařilo vyjádřit zcela adekvátně:

Mladé rusé přástevnice
zlato sypou v slunečnice,
zahrady jsou zlata plny;
mladé rusé přástevnice
pavučiny zlaté vlny
předou, předou zpívajíce. (s. 41)

⁴⁴ *Ceská poezie*, 310.

⁴⁵ Srov. jeho knižní vydání překladů z Vrchlického. Balmontovo tlumočení epiky Vrchlického ocenila tehdejší kritika. Srov. Jos. Hostovský, *Slovanský přehled* 20, 1928, 462–463.

⁴⁶ J. S. Machar, *On*, Aventinum, Praha 1928, 130.

⁴⁷ M. Vinařová, c. d., 104.

⁴⁸ František Kubka, *Hvězda krátů*, Aventinum, Praha 1925 (nestránkováno).

⁴⁹ В. Морковнин, *Бальмонтские страницы*, 32.

Пряжи русые, молодые,
 Цвет-подсолнечник качая,
 Сыплют искры золотые,
 Зелень сада — золотая,
 Пряжи русые, молодые,
 Паутины золотые
 Ткут, тихонько напевая. (s. 42)

Zvláště na verších Jiřího Wolkra je vidět, s jakou láskou a citlivostí je Balmont překládal. „Veliký šaman slunce“ se zahleděl právě do těch nejkráhčích veršů básníka, jehož předčasné smrti tak litoval. Nepřekládal však vždy stejně úspěšně. Na báseň *Pokora*, skromnou i co do počtu slov, jich vyplýval příliš mnoho. Zato volný verš Wolkrových *Žní*, jež jsou tak prostým vyznáním celoživotní Balmontově lásce — slunci — přebásňuje zcela rovnocenně:

Slunce je velký básník
 a napsalo krásnou báseň
 zlatým perem
 na naši zem.⁵⁰

Солнце великий поэт,
 Написало красивую песню
 Пером золотым
 На нашей земле. (s. 43)

S odstupem více než padesáti let, která nás dělí od doby, kdy vznikala většina těchto textů, vyniknou kvality Balmontova překladatelského odkazu tím markantněji. A přičteme-li k tomu okolnost, že Balmont byl prakticky první ruský básník, který pro Rusko moderní českou poezii objevoval,⁵¹ nedivíme se širokému ohlasu tisku, který komentoval Balmontovu návštěvu v Praze v červnu r. 1927. V každém případě by si Balmontovy překlady z české poezie zasloužily ucelenou reedici, doplněnou případně dalšími archívními materiály.

K. D. БАЛЬМОНТ И ЧЕШСКАЯ ПОЭЗИЯ

Vydaujícím se představitelem staršího pokolenia ruských symbolistů K. D. Balmont začal интересоваться českou poezií v dvacáté léty, во время своего пребывания во Франции. Resultátem jeho увлечения были лирические очерки, сопровождаемые переводами чешских поэтов. В данной статье анализируется его антология „Образцы чешской поэзии“, напечатанная в пражском журнале „Воля России“ в 1927 г., за два месяца до приезда поэта в Прагу. Антология представляет собой продуманное целое, как и последующий сборник бальмонтских переводов Я. Врхлицкого (Прага 1928 г.). Она начинается отрывком из „Мая“ К. Г. Махи, которого Balmont во вступительном очерке считает основоположником современной чешской поэзии, представленной им там же его

⁵⁰ J. Wolker, *Výbor z díla*, Svoboda, Praha 1950, 241.

⁵¹ F. Kubka ve svém článku *Připítek* o Balmontově vztahu k české poezii říká: „[...] аč to zní paradoxně, je prvním Rusem, který nás nezná jen z teorie, nýbrž z tvůrčí překladačské práce.“ Toto období rusko-českých literárních vztahů není prozatím uceleně zpracováno. Poslední monografie K. I. Rovdy *Rossija i Čechia, 1870—1890*, Nauka, Ji. 1978, uvádí materiály jen k 19. stol. (z citovaných autorů se to týká K. H. Máchy a částečně Vrchlického).

переводами Я. Врхлицкого, О. Бржезины, А. Совы, Я. Рокиты, П. Безруча, К. Томана, А. Тера и И. Волькера. Их стихотворения, выбранные Бальмонтом, соответствуют его эстетическим требованиям и поэтому переведены очень удачно. Работая над ними, Бальмонт воспользовался тем же самым принципом переводческой адаптации, который был им применен в переводах Я. Врхлицкого. Переводы довольно свободно, он старается сохранить ключевые части оригинала. Часть очерков и переводов Бальмонтом чешской поэзии сохранилась в чехословацких рукописных фондах. Автор статьи анализирует опубликованные бальмонтговские материалы из наследия Фр. Кубки и И. Махара, стиль которых адекватен другим переводам и эссе Бальмонта, посвященным чешской поэзии. Пока неизвестной остается книга очерков и переводов Бальмонта „Душа Чехии“, урнсланная поэтом в начале тридцатых годов в Прагу. Ее розыск, как и розыск других бальмонтговских материалов, будет данью долга чехословацкого литературоведения перед Бальмонтом, так как он является одним из первых русских поэтов, переводивших и комментирующих чешскую поэзию конца 19—начала 20-ого вв.